Zandkolk in Oosterhout

CULTUURHISTORIE

VIER KINDERLICHAAMPJES ONDER HET ZAND

ACHTERGRONDEN

Dit complex van plassen en laagten ontstond door een dijkbreuk in januari 1820. De dijk – een schaardijk – spoelde daarbij over grote afstand weg. Gevolg was dat twee langgerekte kolken werden gevormd. Deze communiceerden aan de zuidkant met elkaar via een restant van een smalle strang die aan de buitenzijde van de weggevaagde dijk had gelegen. Het oostelijk deel van de plas was in 1820 elf meter diep, het westelijk deel twaalf meter. Deze dijkbreuken en de doorbraak rond de Verburgtskolk maakten dat het dorp Oosterhout enorme schade opliep. Funest was vooral de overslag. Liefst 400 morgen akker- en weiland raakten bedolven onder het zand. Veel landerijen brachten geen stuiver meer op. De waterlossing was in het honderd gelopen doordat sloten boordevol zand waren geraakt. Gevoelig was ook het verlies van de rijswaard van het dorp, die was omgewoeld tijdens het afsluiten van de dijkgaten met een nooddijk. Triest was dat na de ramp vier kinderen werden vermist. Gevreesd werd dat ze een graf hadden gevonden onder het zand afkomstig uit de kolken.
Bij de Zandkolk moet een geheimzinnige stem zijn gehoord. Kort voor de dijkbreuk stond het water alarmerend hoog tegen de dijk. In het holst van de nacht hielden drie dijkwachten te paard een oogje in het zeil. Ze praatten even met elkaar en gingen daarna uiteen. Twee van hen reden richting Slijk-Ewijk; de derde galoppeerde naar Lent. Amper hadden ze afscheid genomen of het duo dat westwaarts reed, hoorde plots: “De tijd is er, maar de man is er nog niet”. Geschrokken, reden beiden in de richting van het geroep. Maar ineens brak de dijk door; het water bulderde landwaarts. Beide dijkwachten zagen hun makker en zijn paard spartelen in de kolkende afgrond. De volgende dag werd het paard levend aangetroffen. Pas een maand later werd het ontzielde lichaam van de dijkwacht gevonden.

LANDSCHAP

LANGGEREKTE KOLK ONMISBAAR REFERENTIEPUNT

KWALITEITEN

Hoewel aangetast door verlanding, vormen de restanten van de Zandkolk prominente onderdelen van een landschap dat nog boekdelen vertelt over de verschrikkelijke ramp van 1820. Nergens anders in de Betuwe sloeg de waterwolf grotere bressen in de dijk dan hier, in Oosterhout. Maar nergens anders in de ganse streek getuigde de mens van grotere volharding, door de bouw van een kolossale inlaagdijk, door de bereidheid daarbij een deel van een dorp op te offeren aan meer veiligheid, aan meer ruimte voor de rivier. De Zandkolk markeert de plek van de vroegere dijk en vormt daarmee een belangrijk historisch referentiepunt in het landschap. Met enige stijging van rivierwater en kwel herkrijgt de Zandkolk al gauw die voor hem zo kenmerkende, langgerekte gedaante, een complex van wielen aaneengeregen door relicten van een oude Waalloop ofwel een strang.

MANCO’S; GEVAREN

De Zandkolk dreigt als gevolg van verlanding grotendeels te verdwijnen. De resten ervan hangen bij normale rivierstand als los zand aan elkaar. Verder loert het gevaar dat bij eenzijdige ontwikkeling van natuur de overblijfselen van de Zandkolk verloren gaan in een wirwar van plassen, nevengeulen en ooibossen.

LANDSCHAPPELIJKE AANBEVELINGEN

- Gestreefd wordt naar herstel van het gezicht van de kolk naar de toestand van rond 1832.
- De hierbij vrijkomende aarde benutten voor het hieronder toegelichte herstel van de zomerdam en voor het maken van dammen ter plaatse van verdwenen dijkdelen, aan weerszijden van de Verburgtskolk.
- Ook kan tussen de oostelijke en westelijke kolkhelften een wilgenbosje terugkeren.
- Daarnaast moet een sterkere profilering worden bewerkt van de strang die de beide wielhelften met elkaar verbond.
- Een rij knotwilgen kan nog het beloop van de buitengedijkte delen van de Dorpsstraat en de Dijkstraat markeren.
- Bovendien met struweel een handvol opgegeven woonerven aanduiden.
- Van belang zijn nog herstel en accentuering van de vroegere zomerdam, in 1820 fungerend als beringing. Die zomerdam zou moeten aansluiten op de ringdam van Havenland en de struweeldammen bij de Waaiensteinkolk en de Kolk van Braam. Aldus zouden de wielen bij Oosterhout worden omkaad. Deze omkading zou een rol kunnen spelen bij het temperen van overstromingen van de buitenpolder. De laatste tijd valt op dat de rivier bijzonder snel aanzwelt en de uiterwaarden ongemeen snel onderlopen. Watergeweld, waardoor schade zou kunnen worden toegebracht aan

19. Zandkolk in Oosterhout.indd 1 30-11-2006 10:27:55

Zandkolk in Oosterhout

flora op en rond de wielen. Van belang kan een bekading ook zijn doordat ze voorwaarden schept voor realisatie van een buitendijks waterbeheer. Waterbeheer, gericht op versterking van de landschappelijke en ecologische kwaliteiten van het Oosterhoutse wielenpark.
- Benedenstrooms van de Zandkolk zou een gemaal, gevoed door zonnepanelen, kunnen worden geplaatst. Als de koperen ploert in moordend hete zomers het landschapsschoon mishandelt, zorgt diezelfde zon voor activering van een gemaal dat relatief schoon rivierwater naar het wielenpark pompt. De invloed van Waalwater kan daarbij net zo heilzaam uitpakken als die van het Rijnwater op de natuur in de Marspolder bij Lienden in de kurkdroge zomer van 2003.

RECREATIEVE AANBEVELINGEN

- Aanleg is gewenst van een wandelroute langs de rij knotwilgen die het beloop van de verdronken dorpswegen gaat veraanschouwelijken.
- Rond de met groen aangeduide woonerven kan een pleisterplaatsje worden aangebracht.
- Verder is een vlonderpad gedacht ter plaatse van de drassige noordelijke kolkuitloper, een voorziening bedoeld om aan de wandelroute een pionierachtig trekje te geven.

ECOLOGIE

NIET TURELUURS VAN WIELHERSTEL

ECOLOGISCHE OPMERKINGEN BIJ DE LANDSCHAPPELIJKE VOORSTELLEN

KOLK

- Kolk en omgeving vormen een magneet voor weide- en watervogels. In natte lentes blijken hier volop grutto's, slobeenden, tureluurs en zomertalingen te vertoeven. Zowaar werd hier in de laatste jaren de roep van de kwartelkoning opgevangen. Al met al reden om aan te bevelen de Zandkolk niet helemaal te herstellen.
- Het herstel van de westelijke helft van de plas zou moeten worden beperkt tot het dras plas zetten van de betrokken laagte.
- Wel kan ter hoogte van de vroegere strang – aan de zuidkant van de Zandkolk – een slootachtige zone worden geschapen, als ecologische verbinding tussen beide kolkhelften. Deze strook dieper water zal ook de relatie tussen beide kolkhelften versterken. Met dit maatregelenpakket zullen de contouren van het wiel als geheel meer herkenbaar worden. Maar de plas zal voor een groot deel nog interessant blijven voor weide- en moerasvogels.
- Overigens bij het herstelwerk de plekken met de hier voorkomende zwanenbloem omzichtig behandelen.
- Bestempeld als ecologisch hoofditem is de tureluur, waarvan het aantal broedparen in Nederland helaas aan het afnemen is. Vandaar dat het leefmilieu van deze vogel met zijn sobere grijsbruine verenpak en zijn opvallende oranjerode poten voor verdere aantasting moet worden behoed. Het verblijf van de tureluur rond de Zandkolk heeft dan ook een stempel gedrukt op het plan tot wielherstel.
- De tureluur voelt zich thuis in vochtige wei- en graslanden. Hij leeft van wormen, kleine schaal- en schelpdieren, insecten en insectenlarven. De vogel zoekt zijn maaltje op het land, in het slik van sloten en plassen en in ondiep water. In de lente wordt het nest gemaakt door het mannetje. Het diertje draait en graaft hierbij met borst en poten een vrij diepe nestkuil. De tureluur trekt de grashalmen om het nest naar elkaar toe, zodat het legsel helemaal wordt gecamoufleerd. De vogel maakt flink wat misbaar als hij zijn broedplek bedreigd ziet. Hij gedraagt zich daarbij superalert en nerveus. Met een luid, scherp "tuut, tuut, tuut" scheert hij over de rustverstoorder en valt hij deze ook aan. Als de tureluur zich in de toekomst rond de Zandkolk kan handhaven, mag in dit geval worden gezegd dat de slogan wielherstel met eerbied voor natuur geen wassen neus is geweest.

19. Zandkolk in Oosterhout.indd 2 30-11-2006 10:27:58

Zandkolk in Oosterhout

KOLKOMGEVING

- Het land tussen Zandkolk en dijk behoort te worden gereserveerd voor weidevogels.
- Betamelijk voor dit oudhoevige land zou zijn extensieve begrazing door inheems vee, wat de idee van oud boerenland versterkt.
- Verder bloemrijk grasland ontwikkelen langs het dijktalud.
- Aanbevolen wordt ook terughoudendheid in acht te nemen bij gebruik van de wandelroute. Zeker in het broedseizoen absolute stilte prediken en honden weren.

19. Zandkolk in Oosterhout.indd 3 30-11-2006 10:28:01

Zandkolk in Oosterhout